https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Xolto'rayeva Feruza Kamolovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi
Xolturayeva92@bk.ru
Tel: 931055558

TARONIMIYANI ANTROPOSENTRIK TOIFA SIFATIDA O'RGANISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada taronimiya hodisasi antropotsentrik tilshunoslik paradigmasi doirasida tadqiq etiladi. Taronimlar fonetik, semantik yoki tematik yaqinlik sababli nutq jarayonida muntazam ravishda chalkashib ketadigan leksik va frazeologik birliklar sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy lingvotsentrik yondashuvdan farqli ravishda, taronimlar nutq xatosi emas, balki tilning inson tajribasi, kognitiv faoliyati va madaniy ongi bilan bog'liq antropotsentrik xususiyatini aks ettiruvchi hodisa ekanligi asoslanadi.

Ish jarayonida tavsifiy, semantik va qiyosiy tahlil metodlari qo'llanildi hamda o'zbek va rus tillaridan olingan empirik materiallar asosida taronimlarning formal, semantik va tematik turlari ajratib ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari taronimlarning ommaviy axborot vositalari, og'zaki nutq va rasmiy uslubda faol namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Maqola natijalari nutq madaniyatini oshirish, leksik kompetensiyani rivojlantirish hamda til ta'limi jarayonida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar

taronimiya, antropotsentrizm, leksikologiya, kognitiv tilshunoslik, nutq madaniyati, semantik yaqinlik.

Annotation

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

This article examines the phenomenon of taronymy within the framework of anthropocentric linguistics. Taronyms are interpreted as lexical and phraseological units that are regularly confused in speech due to phonetic, semantic, or thematic proximity. Unlike traditional linguocentric approaches, the study argues that taronyms should not be considered mere speech errors but rather manifestations of the anthropocentric nature of language, closely connected with human cognition, experience, and cultural consciousness. The research employs descriptive, semantic, and comparative methods and is based on empirical material from Uzbek and Russian languages. As a result, taronyms are classified into formal, semantic, and thematic types. The findings demonstrate that taronymic confusion is particularly frequent in oral speech, mass media discourse, and spontaneous communication. The results of the study can be applied in improving speech culture, developing lexical competence, and enhancing language education practices.

Keywords

taronymy, anthropocentrism, lexicology, cognitive linguistics, speech culture.

Аннотация

В статье рассматривается явление таронимии в русле антропоцентрической парадигмы языкознания. Таронимы трактуются как лексические и фразеологические единицы, которые регулярно смешиваются в процессе речепорождения вследствие фонетической, семантической или тематической близости. В отличие от традиционного лингвоцентрического подхода, в работе обосновывается положение о том, что таронимы не являются исключительно речевыми ошибками, а отражают антропоцентрическую природу языка, связанную с когнитивными процессами, языковым опытом и культурным сознанием человека. В

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

исследовании применяются описательный, семантический и сопоставительный методы анализа на материале узбекского и русского языков. В результате выделяются основные типы таронимов и определяются сферы их активного функционирования. Полученные результаты имеют практическую значимость для повышения культуры речи, формирования лексической компетенции и совершенствования языкового образования.

Ключевые слова

таронимия, антропоцентризм, лексикология, когнитивная лингвистика, культура речи.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda tilni faqat tizim sifatida emas, balki inson ongiga, tajribasiga va madaniyatiga bog‘liq murakkab jarayon sifatida o‘rganish tendensiyasi kuchaymoqda. Ushbu yondashuv antropotsentrik paradigma doirasida shakllanib, til hodisalarini inson omili bilan uzviy bog‘liq holda talqin etishni nazarda tutadi [4].Shu nuqtai nazardan, nutq jarayonida yuzaga keladigan leksik chalkashuvlar alohida ilmiy qiziqish uyg‘otmoqda [8].

Nutq jarayonida yuzaga keladigan leksik chalkashuvlar, xususan, fonetik yoki semantik jihatdan yaqin birliklarning noto‘g‘ri tanlanishi an’anaviy yondashuvda nutq xatosi sifatida baholanib kelgan [1]. Biroq so‘nggi tadqiqotlarda bunday holatlarni insonning kognitiv faoliyati va leksik xotirasi bilan bog‘liq hodisa sifatida talqin qilish tendensiyasi kuchaymoqda [3].

Mazkur kontekstda “taronimiya” tushunchasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. V. V. Morkovkin tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan taronimlar fonetik, semantik yoki tematik yaqinlik sababli nutq jarayonida muntazam ravishda chalkashib ketadigan leksik va frazeologik birliklar sifatida izohlanadi [5]. Ushbu hodisa tilning antropotsentrik tabiatini yaqqol namoyon etadi, chunki taronimlar til

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

tizimidan ko‘ra ko‘proq insonning nutqiy faoliyatiga daxldor hisoblanadi [4].

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

taronim tushunchasining nazariy asoslarini yoritish;

taronimlarning asosiy turlarini aniqlash;

ularning nutqdagi funksional xususiyatlarini tahlil qilish;

taronimlarning amaliy ahamiyatini belgilash.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqotda antropotsentrik va kognitiv tilshunoslik tamoyillariga tayangan holda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, tavsifiy metod taronimiya hodisasining nazariy jihatlarini yoritishda qo‘llanildi [5]. Semantik tahlil metodi leksik birliklar o‘rtasidagi ma’no yaqinligi va farqlarini aniqlash imkonini berdi [7].

Shuningdek, qiyosiy metod orqali o‘zbek va rus tillaridagi taronim birliklar solishtirildi, bu esa mazkur hodisaning universal va milliy xususiyatlarini ochib berishga xizmat qildi [6]. Empirik tahlil esa og‘zaki nutq, publitsistik matnlar va ommaviy axborot vositalaridan olingan real misollar asosida amalga oshirildi [2].

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, taronimlar nutq jarayonida muntazam takrorlanadigan va barqaror xarakterga ega bo‘lgan hodisadir. Olingan empirik materiallar asosida taronimlar quyidagi uch asosiy turga ajratildi:

Formal (fonetik) taronimlar – tovush tarkibi jihatidan yaqin, biroq semantik jihatdan farqli birliklar bo‘lib, ular ko‘pincha paronimlar bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi [1].

P. Chexov asarlarida fonetik jihatdan yaqin, ammo semantik jihatdan farqli birliklarning chalkash qo‘llanishi qahramon nutqining individualligini va uning

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

madaniy saviyasini ko‘rsatish vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, “Vishnyoviy sad” asarida personaj nutqida “экономический” so‘zi o‘rnida “экономный” mazmuni nazarda tutiladi, biroq kontekst noto‘g‘ri tanlangan birlik orqali ifodalanadi. Bu holat fonetik yaqinlikka asoslangan taronim hodisasini namoyon etadi.

Ushbu misolda chalkashuv nutq xatosi emas, balki personajning ijtimoiy va kognitiv holatini ochib beruvchi badiiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Semantik taronimlar – ma’nosi yaqin bo‘lsa-da, kontekstual va funksional jihatdan farqlanuvchi birliklar bo‘lib, noto‘g‘ri tanlanishi mazmun aniqligini buzadi [7].

L. N. Tolstoyning “Anna Karenina” romanida “счастье” (baxt) va “удовлетворение” (qoniqish) tushunchalari ayrim personajlar nutqida o‘zaro yaqin, hatto deyarli sinonim birliklar sifatida qo‘llanadi. Biroq muallif badiiy kontekst orqali ushbu leksik birliklarning semantik chegaralari bir xil emasligini izchil ravishda namoyon etadi. Xususan, “счастье” tushunchasi romanda ko‘proq chuqur ruhiy holat, hayotiy mazmun va shaxsiy uyg‘unlik bilan bog‘liq bo‘lsa, “удовлетворение” esa muayyan ehtiyoj yoki istakning vaqtinchalik qondirilishini ifodalaydi.

Personajlar nutqida ushbu tushunchalarning noo‘rin almashuvi natijasida ularning ma’noviy farqlari xiralashadi va bu holat semantik aniqlikning buzilishiga olib keladi. Mazkur leksik almashuvni semantik taronim hodisasi sifatida baholash mumkin, chunki tashqi yaqinlikka qaramay, mazmuniy jihatdan farqlanuvchi birliklar bir-birining o‘rnida qo‘llanib, personajning dunyoqarashi va ichki ruhiy holatini ochib beradi. Shu orqali Tolstoy nafaqat personaj nutqining individual xususiyatlarini, balki “baxt” va “qoniqish” tushunchalarining falsafiy va axloqiy tafovutini ham badiiy jihatdan asoslaydi.

Tematik taronimlar – bir sohaga oid bo‘lgan, biroq kommunikativ vazifasi turlicha bo‘lgan birliklarning chalkashishi bilan bog‘liq hodisadir [9].

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida “qonun” va “odat” tushunchalari ayrim epizodlarda bir-biriga yaqin ma’noda ishlatiladi. Masalan, qahramonlar nutqida jamiyat qoidalariga rioya qilish “qonun” tushunchasi orqali ifodalanadi, holbuki gap an’anaviy urf-odatlar haqida ketmoqda. Bu esa tematik yaqinlikka asoslangan taronim holatini yuzaga keltiradi Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida “qonun” va “odat” tushunchalari ayrim epizodlarda bir-biriga yaqin ma’noda ishlatiladi. Masalan, qahramonlar nutqida jamiyat qoidalariga rioya qilish “qonun” tushunchasi orqali ifodalanadi, holbuki gap an’anaviy urf-odatlar haqida ketmoqda. Bu esa tematik yaqinlikka asoslangan taronim holatini yuzaga keltiradi

Tahlil natijalariga ko‘ra, taronimlar ayniqsa tayyorgarliksiz og‘zaki nutqda, jurnalistika va OAV tilida faol namoyon bo‘lishi aniqlandi [2].

Muhokama va xulosa

Olingan natijalar taronimiya hodisasini faqat nutq xatosi sifatida emas, balki tilning antropotsentrik tabiatini aks ettiruvchi murakkab kognitiv hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi [4]. Taronimlar insonning leksik xotirasi, assotsiativ tafakkuri va madaniy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular nutq jarayonida tabiiy ravishda yuzaga keladi [3].

Xulosa qilib aytganda, taronimiya hodisasini tizimli ravishda o‘rganish nutq madaniyatini oshirish, leksik kompetensiyani rivojlantirish hamda til ta’limi jarayonini takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega [8; 10].

Adabiyotlar

1. Babkin, A. M. (1977). Leksikologiya i leksikografiya. Moscow: Nauka.
2. Hotopf, W. (1980). Slips of the tongue and language production. Journal of Psycholinguistic Research, 9(4), 401–423.
3. Levelt, W. J. M. (1989). Speaking: From intention to articulation. Cambridge: MIT Press.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

4. Morkovkin, V. V. (1985). Antropotsentricheskiy podkhod v leksikologii. Voprosy yazykoznaniya, 4, 23–31.
5. Morkovkin, V. V. (1992). Leksikologiya i semantika. Moscow: Russkiy yazyk.
6. Sidykbekova, D. (2019). Lexical interference in speech production. Journal of Language Studies, 12(2), 45–52.
7. Tsyetlin, S. N. (2018). Semantic proximity and lexical confusion. Russian Linguistics, 42(3), 289–302.
8. Evans, V. (2020). Cognitive linguistics: A complete guide. Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Sharipova, D. (2021). Nutq xatolarining kognitiv asoslari. O‘zbek tilshunosligi masalalari, 3, 56–63.